

Лідія ТИМОШЕНКО

доктор економічних наук, професор,  
завідувач кафедри економіки і управління національним господарством,  
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Ольга БІЛЬСЬКА

кандидат економічних наук,  
доцент кафедри економіки і управління національним господарством,  
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

## ОЦІНКА РОЗПОДІЛУ СУСПІЛЬНОГО ПРОДУКТУ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ СПРОМОЖНОСТЕЙ НАСЕЛЕННЯ

*Здійснено аналіз розподілу створеного валового продукту в частині відтворення затрат живої праці. Порівняно реально складений рівень заробітної плати найманих працівників із соціальними стандартами та визначено її спроможності до забезпечення нормального відтворення робочої сили. Виявлено деструкції розподілу і окреслено шляхи докорінної перебудови системи розподільчих відносин у країні.*

**Ключові слова:** суспільний продукт, розподіл, заробітна плата, оцінка, соціальні стандарти, порівняння, деструкції, удосконалення.

Із переходом України з 1991 р. на шлях незалежного розвитку виникли сподівання на розбудову країни з дійсно соціальною зорієнтованістю. У руслі цих прагнень упродовж уже понад двадцятирічного періоду здійснюються радикальні трансформаційні перетворення в різних сферах буття людини, створені за якими інститути та інституції безперервно удосконалюються. Якщо відволіктися від суто правових колізій та деструкцій об'єктивного і суб'єктивного характеру, то можемо стверджувати, що всі реформаційні заходи проходили з огляду на створення ефективного власника, який з часом мав домінувати в економічному житті суспільства і забезпечити перехід до економічного зростання. При цьому з усієї гами можливих варіантів формування і функціонування в країні змішаної власності передбачалося обирати ті, що були зорієнтовані на підтримання і розвиток соціальності. Проте реалії не відтворюють достатньою мірою фактів підвищення ефективності господарювання та стійкого економічного зростання, а, навпаки, засвідчують про відтік значної маси ресурсів зі сфери продукування товарів і робіт, одержання надприбутків незначною кількістю осіб при катастрофічному збіднінні значної маси населення.

У зв'язку з цим постає нагальна необхідність вести мову про теоретико-методологічні аспекти супроводження трансформаційних перетворень, обґрунтування національної моделі економічного розвитку, забезпечення підготовленості соціуму до активності у формуванні добробуту кожним індивідом зокрема, перетворення соціальної зорієнтованості економіки з намірів у реальність державного призначення.

Слід сказати, що перелічені проблеми дійсно були у центрі уваги представників різних галузей вітчизняної науки. Новий погляд на питання формування підвалин соціальної держави на національних теренах започаткували і продовжують розвивати в різних ракурсах такі вчені, як О. Амоша, В. Беседін, А. Гальчинський, З. Галушка, В. Геєць, М. Герасимчук,

А. Гриценко, В. Гришкін, В. Голіков, Н. Дєєва, С. Дорогунцов, М. Долішній, Ю. Зайцев, Т. Заяць, Б. Кваснюк, В. Куценко, Е. Лібанова, І. Лукінов, С. Мочерний, О. Новікова, В. Онікієнко, Ю. Пахомов, Д. Полозенко та багато інших.

Водночас практично перманентний характер низького рівня життя населення вимагає виходу наукової думки за межі складених стереотипів щодо реалізації соціальної детермінанти. Сучасна реальність характеризується нелінійністю розвитку, нестійкістю і нерівноважністю різних процесів і співвідношень, які потрібно порозуміти в межах дещо іншої парадигми формування і реалізації соціалізаційних спроможностей.

Загалом наявність цих й інших, до кінця не вирішених та дискусійних питань щодо спрямування системних потенцій на потреби економічного зростання та соціальної динаміки зумовили тематику нашого дослідження.

Метою статті є діагностика фінансових спроможностей інституційних секторів та суб'єктів економіки за результатами розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту.

Згідно з метою дослідження до розгляду було запропоновано й вирішено такі завдання:

- проведення поглибленого аналізу розподілу створеного суспільного продукту в економіці й формування власних фінансових потенцій населення;
- визначення ступеня достатності фінансових ресурсів населення через прив'язку до змін низки макроекономічних і соціальних показників;
- об'єктивізація ситуації і обґрунтування шляхів активізації виробничого персоналу по нарощуванню економічних результатів господарювання.

В економічних системах елементом, який їх суттєво різнить і разом з тим визначає їх спроможність до функціонування та розвитку, виступає господарський механізм. Сьогодні, як ніколи раніше, при формуванні господарського механізму слід виходити з інтегральних

можливостей відтворення соціальності. Відповідно результати господарювання вимагають розробки і впровадження таких правил функціонування суб'єктів економіки, які б були більш довершеними щодо дотримання ними вимог по активізації економічної діяльності. Через це завданням господарського механізму постає узгодження економічних інтересів людей, які випливають з їх потреб. А оскільки задоволення суспільних та індивідуальних потреб пов'язане з добуванням коштів, то реальним фактом постає проблема розподілу матеріальних благ, продуктованих виробництвом. Розподіл, як ніяка інша складова процесу виробництва, через відтворення відносин між індивідами (спільнотами) та суспільством загалом пов'язаний зі справедливістю й оцінюється ступенем її дотримання, а тому завжди супроводжується проблемами соціального характеру. Розподіл за своєю сутністю є процесом формування доходів окремих учасників економічної діяльності. Він не буває рівномірним, але має забезпечувати відтворення виробничих ресурсів та підтримувати життєдіяльність найманих працівників та членів їх сімей й розвиток суб'єктів господарювання.

Результатом функціонування господарської системи загалом виступає обсяг створеного валового внутрішнього продукту. При цьому беззаперечним є той факт, що творцем цього результату виступає людина. Саме від її знань, кваліфікації, навичок, досвіду і активності у використанні технічних засобів праці залежить динаміка поступу економічної системи. Цю залежність досить чітко відтворив український економіст С. Злупко, підкресливши, що «...якою є людина, такою є економіка» [1, с. 301]. Виходить, що поза людиною не може бути цілісної, соціально спрямованої економіки.

Керуючись цим постулатом, ми спробували надати оцінку сформованій в Україні економічній системі порівняно з тою, яка зруйнована, і власне охарактеризувати діючий механізм розподілу створеної у ній вартості відносно пересічного громадянина.

Відомо, що в основі економічної активності будь-якої особи лежать інтереси. Свого часу класик економічної теорії А. Маршалл зазначав, що «...найбільш стійким стимулом для ведення господарської діяльності є бажання отримати за неї плату... Однак спонукальним мотивом виступає певна кількість грошей...» [2, с. 68 – 69].

Певним віддзеркаленням кількості зароблених грошей можна вважати середньомісячну заробітну плату найманих працівників. Згідно з розрахунками станом на кінець 2010 р. середньомісячна заробітна плата найманих працівників перевищила 2239 грн., але складала тільки 98,5 % від її рівня 1990 р. [3]. Оскільки заробітна плата виступає основною частиною життєзабезпечуючих коштів працюючої людини, мабуть варто поставити питання в площині достатності її рівня через пряме і опосередковане визначення ступеня задоволеності найманих працівників зокрема і їх сімей загалом рівнем життя.

Якщо вести мову про базу порівняння, то за оцінками деяких дослідників на межі кінця 80-х і початку 90-х рр. ХХ ст. «...існування 2/3 людей визначалося прожитковим мінімумом» [4, с.130]. Доходи ж на рівні можливостей задоволення потреб за мінімальним споживчим кошиком визнаються станом бідності [5, с. 84]. І дійсно, надаючи характеристику соціальній архітектоніці українського суспільства на початку 90-х років, деякі

вчені виокремлюють у ній наявність 86,5 % бідного населення...» [6, с. 5].

Інші, не менш відомі, дослідники соціальних аспектів розвитку того часу стверджують, що «...для того, щоб вийти на рівень суспільно-нормального стандарту споживання, ... стандартна сім'я із чотирьох осіб повинна була мати грошовий дохід не менше 1000 крб.» [7, с. 434]. Природно, що за такої середньомісячної заробітної платні, що склалася в 1990 р. - 244,3 укр. крб. на особу, вести мову про прийнятні життєві стандарти навіть при двох працюючих не варто. За даними соціологічних опитувань академіка РАН Т. Заславської у тому ж таки 1990 р. близько 82 % населення наголошували на нестачі і низькій якості харчів, 79 % – потребували зміни якості або взагалі нового житла, 74 % – підкреслювали звужений асортимент і низьку якість промислових товарів і 73 % – звертали увагу на загальну несправедливість розподілу благ між різними прошарками і соціальними групами громадян [8, с. 439].

Ми не стали занурюватися в питання окреслення стану добробуту населення у вихідній фазі української незалежності. Вже з наведеного є підстави кваліфікувати рівень добробуту як занадто низький за стандартами суто людських і, що головне, мінімальних потреб. Без будь-яких ідеологічних цінностей і уподобань результат первинного розподілу створеного продукту за радянських часів слабо кореспондувався з питаннями відтворення робочої сили.

Чи змінилося співвідношення заробітної плати та прожиткового мінімуму за роки трансформаційних перетворень? Треба бути об'єктивним і констатувати, що обсяг нарахованої заробітної плати з уведенням прожиткового мінімуму перевищував його різною мірою. Проте ці зміни в принципі характеризують лише ситуацію на конкретну дату, але зовсім не відтворюють прагнень щодо руху до цивілізаційного співвідношення. У змінах, на наш погляд, має простежуватися соціальна дійсність, а не фантазія і піднята до абсолюту ринкова доктрина.

Прожитковий мінімум, що б не говорили про нього позитивного, тим не менше зорієнтований на фізичне виживання й не забезпечує нормального відтворення робочої сили, і, відповідно, його слід сприймати у якості тимчасового інструменту формування і реалізації соціальної політики. Він може бути задіяним у процеси розподілу і перерозподілу створеної вартості винятково під час криз в економіці. Постійного вжитку має набути інший індикатор відносного благополуччя, а саме - мінімальний споживчий бюджет (МСБ), відносно до якого прожитковий мінімум складає тільки 30 – 40 % [9, с. 66]. Тоді доведення співвідношення заробітної плати та прожиткового мінімуму до одного зі значень в інтервалі 2,5÷3,3 (1: 0,3=3,33 і 1: 0,4=2,5) означає не що інше, як задоволення потреб працюючих на мініальному рівні.

Проте впродовж 1999 – 2010 рр., тобто в період економічного зростання, середньомісячна заробітна плата найманих працівників так і не була доведена до рівня МСБ. На цю деструкцію у розподілі ВВП було звернуто увагу ще у 2000 р.: «...наявність роботи в Україні не є гарантією хоча б мінімального достатку. Близько 78 % всіх бідних становлять сім'ї, де хтось з дорослих працює» [10, с. 72].

З урахуванням ситуації, що склалася на споживчому ринку, той рівень заробітної платні, який виплачувався і виплачується до останнього часу за використання робочої сили без задіяння категорій її відтворення,

перетворив винагороду за продуктивні послуги найманих працівників у різновид соціальної допомоги і не більше. Справа в тому, що ми розглядали прожитковий мінімум як добробутний індикатор у цінах відповідних років без корекції на інфляцію. Природно, що за такого підходу він мав тенденцію до зростання, але не надавав правильного уявлення про його динаміку. Прожитковий мінімум на проміжку 2002 - 2010 рр. зменшився на 5,0 %. Слід урахувати, що Світовим банком для європейських країн стандарт бідності до 2005 р. було встановлено на рівні 4 дол. США в день на одну людину, а з 2005 у 5,1 дол. США, тобто прожитковий мінімум, за чинним курсом валюти, мав би складати у 2000р. – 652,8 грн., а у 2010 р. – 1214,1 грн. Проте навіть за того підходу до визначення прожиткового мінімуму, який склався, його середній рівень був меншим на 30,6 % від стандартів світової спільноти станом на 2010 рр.

Подібні асоціальні зміни життєво важливого стандарту дозволили підтримати необхідну владі «позитивну» динаміку сходження до середньої заможності.

Все викладене вище в принципі є реєстрацією того, що сталося і спостерігається в політиці розподілу ВВП. Але чи можна на його підвалинах заглянути в майбутнє соціальної динаміки? До певної міри так. Відомо, що від вибору показника, а часто й методики встановлення його істинного значення залежить відтворення соціальної ситуації у різних сферах суспільства і, зрозуміло, прискорення чи уповільнення соціально-економічного розвитку за прийнятими по ньому рішеннями. У цьому немає нічого надзвичайного, загальна динаміка забезпечується через розвиток окремих елементів соціально-економічної системи. Проте ми звертаємо увагу на можливі негаразди і вади в політиці розподілу через зорієнтованість у визначенні добробутного рівня на середню заробітну плату. Українське суспільство є досить розпоросеним за доходами. Тривале вивчення статистики заробітної плати показало, що в Україні з уведенням пропорційного оподаткування склалася ситуація, коли зростання її середньої величини проходило за умови її статичності у основної маси працюючих. За офіційними даними, зовсім незначна частка найманих працівників отримували заробітну плату в межах середньої і більше. Якщо у 2000 р. середній рівень заробітної плати отримували 24,1 % найманих працівників, то вже у 2010 р. - у чотири рази менше [3]. Природно постає питання щодо вмотивованості чи то об'єктивності визначення роботодавцями ціни робочої сили працюючих членів

домогосподарств за витрачену ними в процесі праці сукупність фізичних, розумових і організаторських здатностей. Ми погоджуємося з фахівцями, на думку яких найбільш розповсюджений рівень заробітної плати в країні відтворює «мода» [11, с. 367].

Офіційна статистика надає інформацію щодо заробітної плати, яка безумовно охоплює тільки частину вартості продукту, створеного живою працею, але аж ніяк не ціну товару «робоча сила». Якщо заробітна плата за результатами розподілу створеного продукту відтворює лише фізичні, інтелектуальні і інші затрати, які здійснив робітник у процесі конкретної виробничої діяльності, то поза обліком залишаються витрати, необхідні для розвитку робочої сили (підвищення освітнього, інформаційного і культурного рівня, кваліфікації тощо), утримання ще і вже непрацездатних членів родини. Вивчення розбіжностей у рівнях ціни і вартості робочої сили з ситуативних станів та динаміки співвідношення між ними за період з 1990 по 2010 рр. дозволяє стверджувати про утворення стійкої тенденції на національних теренах, за якою вони співвідносилися як 1:2. Як наслідок звуженого відтворення робочої сили, країна втрачає високкваліфіковані професії, відчуває негативи міграції працездатного населення і зіштовхується з проблемою реалізації концепції сталого економічного зростання. Така динаміка доходів у сукупності з їх потенціями щодо задоволення вітальних і інших життєво важливих потреб не тільки працюючого, а й всього населення потребує докорінної перебудови системи розподільчих відносин.

Безумовно, кожна держава є досить специфічним організмом у політичному контексті і через це має власні внутрішні і зовнішні інтереси. Їх здійснення вимагає застосування досить поширеного комплексу засобів і управлінських технологій. Можна припустити, що деякі з них можуть і не вкладатися в межі раціональності. Проте загалом за проголошеними цілями в соціальній політиці, а відтак - і в політиці розподілу домінуюча роль має відводитися головній продуктивній силі суспільства.

Однак складена система розподілу й перерозподілу валової доданої вартості за своїми результатами робить найманих працівників такими, що постійно відчувають грошову нестачу для задоволення навіть вітальних і супутних чи то викликаних ними потреб та потребують прямого або опосередкованого державного втручання. Вона має бути заміненою іншою, у якій би вони стали спроможними вирішувати самостійно більшість життєво важливих проблем.

## Список літератури

1. Злупко, С. М. Від археології до економіки, регіоніки, кібернетики, екогемології: вибрані дослідження [Текст] / С. М. Злупко. – Л.: ЛНУ ім. І.Франка, 2001. – 584 с.
2. Маршалл, А. Основы экономической науки [Текст] / А. Маршалл; Пер. с англ. – М.: Эксмо, 2008. – 832 с.
3. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
4. Гришкін, В. О. Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи [Текст] : монографія / В.О. Гришкін. – Д.: Пороги, 2005. – 498 с.
5. Политика доходов и качество жизни населения [Текст] : уч. пособие / Под ред. Н. А. Горелова. – СПб: Питер, 2003. – 653 с.
6. Зайченко, А. Имущественное неравенство [Текст] / А. Зайченко // Аргументы и факты. – 1989. – № 27. – С. 5
7. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) [Текст] / Ін-т екон. прогноз. НАН України; За ред. В.М. Гейця. – К.: Логос, 1999. – 500 с.
8. Социальные ориентиры обновления: общество и человек [Текст] / Под общ. ред. Т. И. Заславской. – М.: Политиздат, 1990. – 591 с.
9. Шевчук, П. І. Соціальна політика [Текст] : навч. посібник / П. І. Шевчук – Л.: Світ, 2003. – 400 с.
10. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2001. – 404 с.
11. Экономика труда [Текст] : учеб. / Под ред. Н. А. Горелова; 2-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 704 с.

---

## РЕЗЮМЕ

*Тимошенко Лидия, Бильская Ольга*

**Оценка распределения общественного продукта в контексте формирования воспроизводственных возможностей населения**

Осуществлен анализ распределения созданного валового продукта относительно воспроизводства затрат живого труда. Приведено сравнение реально сложившегося уровня заработной платы наемных работников относительно ряда социальных стандартов и определены ее возможности по обеспечению нормального воспроизводства рабочей силы. Определены деструктивные моменты распределения и о контурены пути коренной перестройки системы распределительных отношений в стране.

## RESUME

*Tymoshenko Lidia, Bil's'ka Ol'ga*

**Estimation of the distribution of the social product in the context of the reproductive capacity of the population**

The analysis of the distribution of generated gross product of the reproduction cost of living labor has been done. The comparison of prevailing wage of employees regarding to a number of social standards has been made. There has also been determined its ability to support normal reproduction of labor. The destruction distribution has been determined. The ways of radical restructuring of the system of distributive relations in the country are proposed.

*Стаття надійшла до редакції 9.10.2012 р.*